

Jacques Derrida a pojem posvätného v preklade

JANA TRUHLÁŘOVÁ

Ústav svetovej literatúry SAV

ABSTRAKT

Prostredníctvom niektorých kľúčových esejí Jacquesa Derridu venovaných prekladu, ako sú *Des tours de Babel* (*Babylonské veže*, 1984), *Théologie de la traduction* (*Teológia prekladu*, 1985) a *Qu'est-ce qu'une traduction «relevante»?* (*Čo je to „relevantný“ preklad?*, 1999), ako aj niektorých experimentálnych textov skúmajúcich hranice preložiteľnosti, ako sú paralelné texty *Journal du bord/Survivre* (*Palubný denník/Prežiť*, 1986), sa príspevok usiluje vymedziť určité charakteristiky Derridovej filozofie prekladu a predovšetkým poukázať na to, aké je jeho vnímanie posvätného v texte a následne v origináli a preklade, tak ako o ňom uvažuje v intenciách nemeckej klasickej filozofie i myslenia literárneho kritika Waltera Benjamina. Druhou otázkou súvisiacou s týmto pojmom je, do akej miery môžeme dimenzii „posvätnosti“ prisúdiť samotnej práci prekladu (resp. procesu prekladania), a to v priamom i v prenesenom zmysle: v priamom zmysle to znamená, že chápeme spolu s Derridom preklad v jeho troch podobách, tak ako ich vymedzil Roman Jakobson (interlingválny, intralingválny a intersemiotický preklad). A azda ešte zaujímavejšie je všimnúť si jeho chápanie tohto javu pri uvažovaní o preklade v prenesenom zmysle, teda o preklade ako o transfere, transakcii, každej sémantickej operácii, ktorá analyzuje text a metaforicky vysvetľuje svet.

JACQUES DERRIDA A POJEM POSVÄTNÉHO V PREKLADĚ

Francúzsky filozof Jacques Derrida (1930–2004) venoval problematike prekladu len určitú časť svojich filozofických štúdií a esejí. Jeho prínos k francúzskemu mysleniu o preklade je však napriek tomu nesporný. Zaujíma sa predovšetkým o preklad ako proces a v rámci neho uvažuje o krajných možnostiach a hraničných prekladateľských situáciách: predovšetkým o „relevancii“ prekladu, o hraniciach preložiteľnosti a o pojme „posvätného“ v preklade, pričom jeho úvahy sa nedotýkajú až do takej miery konkrétnych prekladov posvätných (biblických) textov, ale skôr slova a logocentrizmu ako jedného z hlavných atribútov západného myslenia a ako základu náboženstva a tradičnej metafyziky, ktoré sa usiluje predovšetkým kriticky analyzovať a sledovať ich odozvu v iných oblastiach. Podobne ako vo svojich iných prácach, i v štúdiách o preklade Derrida uvažuje v rámci opozičných dvojíc, v tomto prípade sú to najmä preložiteľnosť/nepreložiteľnosť, relevantný/irelevantný, mužské/ženské, vnímateľné rozumom/vnímateľné zmyslami, posvätné/profánne, teológia/veda bez

metafyziky a i., ktoré logicky vyúsťujú do premýšľania o základnej opozícii originál/preklad.

V štúdiu sa usilujeme vymedziť niektoré charakteristiky filozofie prekladu formulovanej Jacquesom Derridom, pričom sa opierame predovšetkým o čítanie niekoľkých zásadných autorových esejí, venovaných prekladu, konkrétne štúdií *Des tours de Babel* (Babylonské veže, 1984), *Théologie de la traduction* (Teológia prekladu, 1985) a *Qu'est-ce qu'une traduction «relevante»?* (Čo je to „relevantný“ preklad?, 1999), ako aj niektorých experimentálnych textov skúmajúcich hranice preložiteľnosti, akými sú paralelné texty *Journal du bord/Survivre* (Palubný denník/Prežiť, 1986).

Usilujeme sa pritom upriamiť pozornosť v prvom rade na pochopenie toho, čo podľa Derridu môžeme považovať za posvätné (sacrum, le sacré) v texte a následne v origináli a v jeho prekladovej verzii.

Druhou otázkou súvisiacou s týmto pojmom v Derridovom myslení je, do akej miery môžeme dimenziu posvätnosti prisúdiť samotnej práci prekladu resp. procesu prekladania, a to v priamom i v prenesenom zmysle.

V priamom zmysle to znamená, že chápeme spolu s Derridom preklad v jeho troch podobách ako interlingválny, intralingválny a intersemiotický preklad, teda tak ako ich vo svojich *Štúdiách zo všeobecnej lingvistiky* vymedzil Roman Jakobson.¹ No azda ešte zaujímavejšie je všímať si Derridovo chápanie tohto javu pri uvažovaní o preklade v prenesenom zmysle, teda o preklade ako transfere, transakcii, transporte, ako o každej sémantickej operácii, ktorá analyzuje text, pokúša sa uchopiť jeho neustále unikajúci zmysel a metaforicky vysvetľuje svet.

Túto Derridovu predstavu môžeme sledovať v mnohých jeho interpretáciách literárnych, literárnokritických a filozofických textov a ich prekladov. Z nich príznačná je napríklad jeho viacnásobná interpretácia Joyceovho textu *Finnegan's Wake*, spojená s otázkami preložiteľnosti vo viacerých esejách, ako je *Ulysse gramophone* (Ulysses gramofón, 1987), *Deux mots pour Joyce* (Dve slová pre Joycea, 1987) a iné.

V štúdiu sa budeme podrobnejšie zaoberať Derridovou analýzou Shakespeareovho *Kupca benátskeho* v štúdiu *Čo je to „relevantný“ preklad?* (1999), jeho analýzou známej kritickej eseje Waltera Benjamina *Prekladateľova úloha* v štúdiu *Babylonské veže* (1984) a jeho komentárom k polemike Friedricha Schellinga s Immanuelom Kantom v štúdiu *Teológia prekladu* (1985).

Ak používame pojem „posvätné“ (le sacré, sacrum) v súvislosti s Derridovou filozofiou prekladu, je to jednak preto, že vychádzame zo súčasných derridovských výskumov k problematike prekladu (Alexis Nouss, Jihad Kadhin,² čiastočne Jean-René Ladmiral), a jednak preberáme pojmoslovie a interpretácie samotného Jacquesa Derridu.

„Posvätné“, „božské“, „relevantné“, „vznešené“ a ešte iné pomenovania, ktoré Derrida používa, však v jeho textoch nepredstavuje len reflexiu biblických či sakrálnych textov – hoci sa ich vždy určitým spôsobom dotýka – na rozdiel od uvažovania o preklade v súčasnej francúzskej traduktológii,³ ktorá sa v posledných desaťročiach do značnej miery formovala práve prostredníctvom prekladov Biblie a ich interpretácií. Jedným z jej popredných predstaviteľov je Henri Meschonnic, prekladateľ *Starého zákona*, ktorý na základe vlastných prekladateľských skúseností napísal viaceré úvahy

o rytme hebrejských sakrálných textov a vytvoril špecifickú prekladateľskú koncepciu v knihe *Poétique de traduire*.⁴ Pohľad na kategóriu posvätného v preklade, vychádzajúcu z interpretácie prekladov Biblie, prijal aj ďalší významný traduktológ Jean-René Ladréal.

U Derridu však viac ako o traduktologický pohľad ide o kritickú analýzu slova a logocentrizmu západnej civilizácie a jej reprezentácií v metafyzike a náboženstve. Derridove štúdie uvažujúce o preklade tak tvoria integrálnu súčasť jeho uvažovania o texte a znaku a sú podobne ako iné eseje dekonštrukciou tradičných opozícií ako reč a písmo, priamy a prenesený význam v literatúre, rozum a blud v psychoanalýze, a zároveň kladú myslienu o preklade zásadné otázky. Výstižne to formuluje kanadský literárny vedec a znalec Derridovho diela Alexis Nouss v štúdiu *Text a preklad. O posvätnom u Jacquesa Derridu*:

Nikdy nekončiace prenasledovanie neustále unikajúceho zmyslu vo všetkých prejavoch ducha, čo je presne Derridov postup, môžeme prirovnať k postupom prekladu. Známý „double bind“⁵ ktorý kladie pravdivosť výroku do nemožnosti rozhodnúť o jeho správnej interpretácii, teda základné pravidlo čítania u Derridu, môžeme veľmi dobre porovnať s rovnako známou „objection préjudicielle“, ktorú presadzuje traduktológia (pozri J. R. Ladréal: „Problematika „objection préjudicielle“ v Traduire: théorèmes pour la traduction, Paris, Payot⁶): je to presvedčenie, že správa nemôže byť prenesená do iného jazyka bez straty, hoci odkedy je svet svetom rôznych jazykov, tak ľudstvo prekladá.⁷

Derridova analytická práca a jeho interpretácia textu sú úzko spojené s operáciou prekladania. Tým, že obvykle do najmenších podrobností dekonštruuje originálny text pomocou analýzy slov a ich zmyslu, a to z hľadiska lingvistického, sémantického, historického resp. historicko-teologického a filozofického, a pritom si všíma najmä marginálne javy a zdanlivo nepodstatné detaily, sa Derridovi darí uchopiť a niekedy aj pomenovať tie mimotextové či naopak vnútrotextové súvislosti, ktoré bežnej literárnej či prekladovej kritike zaoberajúcej sa teoretickým zovšeobecňovaním javov alebo praktickou stránkou prekladania unikajú.

To, čo sa Derridovi týmto spôsobom darí uchopiť, je totiž univerzálna, nad-ľudská či povedzme božská, transcendentálna dimenzia textu a jej realizácie v inom jazyku, akési „náboženské nevedomie“⁸ textu a procesu prekladania. Práve tento postup nazval Derrida koncom sedemdesiatych rokov 20. storočia „teológiou prekladu“.

Uprednostňovaním „každého takzvané sekundárneho prvku: znaku pred referentom, označujúceho pred označovaným, písania pred rečou“⁹ kladením dôrazu na „originárnosť druhotného“ (Bennigton¹⁰) a na „ustavičné kĺzanie od odvodeného k originálu“¹¹ dospieva Derrida k prehodnocovaniu vzťahov originálu a prekladu na filozofickej úrovni, k úvahám o základných textových a mimotextových vzťahoch a k posudzovaniu tradičných prekladateľských problémov preložitelnosti, tvorivosti prekladu v hĺbkových i nadtextových súvislostiach.

A hoci sa jeho úvahy bezprostredne netýkajú prekladateľských problémov, predsa sa v pozadí jeho úvah o každom – a teda aj o preloženom – texte nachádza väzba na texty, ktoré boli historicky prvými prekladmi – teda na preklady Biblie a posvätných textov, a tým vlastne participuje aj na diskusií o preklade.

Ako píše Alexis Nouss, tento Derridov postup nie je úplne ojedinelý: „lipnutie na

texte a na nejasnosti jeho interpretácie vychádzajúce z tradičnej náboženskej hermeneutiky sa aktualizuje približne posledných tridsať rokov v prácach nachádzajúcich sa v línii uvažovania Hansa-Georga Gadamera¹²

No práve tým, že Derrida nachádza svoj interpretačný zdroj v prvom rade v náboženskej hermeneutike, nachádza aj svoj základ: „Preložiteľnosť – možná alebo nemožná – sa javí ako hlavný princíp derridovského čítania: ukázať, že všetko je možné preložiť alebo skôr, že všetko sa môžeme pokúsiť preložiť...“¹³

Táto Derridova téza, v čase publikovania jeho prvých esejí v sedemdesiatych rokoch 20. storočia považovaná za dosť odvážnu či dokonca trochu škandalóznou, sa v ďalších dvoch desaťročiach postupne rozširuje a prijíma aj v kruhoch francúzskych teoretikov literatúry a prekladu. Francúzske myslenie o preklade sa práve v tomto období začína konštituovať cez teoretické a kritické práce H. Meschonnicca, J. R. Ladmirala, A. Bermána.¹⁴ Derridu začínajú pozývať na stretnutia medzinárodných asociácií prekladateľov a zúčastňuje sa na diskusiách o preklade, ako v roku 1982 v Montréale. Táto diskusia bola neskôr publikovaná v knihe *L'Oreille de l'autre – Table ronde sur la traduction* (Ucho iného. Okrúhly stôl o preklade, 1982).¹⁵ V roku 1998 bol pozvaný do Arles na 15. zasadnutie medzinárodnej asociácie prekladateľov umeleckej literatúry ako hlavný rečník.¹⁶ Jeho prednáška bola neskôr publikovaná pod názvom *Qu'est-ce qu'une traduction «relevante»? a budeme sa jej venovať podrobnejšie.*

Viacerí francúzski traduktológovia sa navyše v tom čase začínajú inšpirovať Derridovými formuláciami, predovšetkým Jean-René Ladmiral, ktorý od začiatku deväťdesiatych rokov systematicky pracuje s termínom „teológia prekladu“, prevzatým z rovnomennej Derridovej eseje z roku 1985, tak ako sa o tom zmieňuje vo svojej štúdii z roku 1990 *Pour une théologie de la traduction*, kde túto koncepciu prekladu formuluje:

Ak sú základom nášho uvažovania otázky o preklade náboženských textov... je takisto pravda, že jestvuje aj čosi ako náboženstvo prekladania – presnejšie teológia prekladania. Mojou tézou je, že jestvuje akési ‚náboženské nevedomie‘, či teologické podvedomie prekladania. Táto idea, ktorú už niekoľko rokov obhajujem, dnes už napokon nepôsobí natoľko odvážne: nachádza odozvu v analýzach autorov, akými sú Alexis Nouss alebo Sherry Simon, a okrem toho ‚Teológia prekladu‘ bol titul eseje, ktorý už ‚obsadil‘ Jacques Derrida. Povedal by som dokonca, že biblický preklad funguje ako paradigma prekladania vo všeobecnosti.¹⁷

Znamená to, že Ladmiral preberá termín, no aplikuje ho striktno na uvažovanie vychádzajúce z prekladu sakrálnych textov a za najdôležitejšiu v diskusii považuje otázku doslovnosti: „Keď hovorím o teológii prekladu, mohol by som o nej hovoriť aj v množnom čísle, resp. v jej ‚dualite‘: teológia Litery a teológia Ducha, základným problémom je doslovnosť prekladu“.¹⁸ Pokiaľ ide o históriu tohto termínu a reflexiu biblického prekladu v dobovom filozofickom a translatologickom myslení, Ladmiral dodáva:

... donedávna sa považoval za excentrickú a ezoterickú „zvláštnosť“, dnes je predmetom vzrastajúceho a čoraz širšieho záujmu. V tomto zmysle by sa moje odkazovanie na teológiu mohlo javiť takmer prirodzené, hoci pred pätnástimi rokmi by v ňom ešte videli intelektuálny archaizmus alebo rétorickú provokáciu.¹⁹

Pozrime sa teraz podrobnejšie na niekoľko Derridových esejí, v ktorých sa práve tento pojem teológie či posvätného v preklade v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch 20. storočia formuje.

I. TEOLÓGIA PREKLADU: OD PROFÁNNEHO POZNANIA K POSVÄTNÉMU

Ak totiž Derridova štúdia z roku 1985 *Teológia prekladu* určitým spôsobom inšpiruje či navádza na novú cestu, ktorou sa uberajú francúzski traduktológovia, ich interpretácia obsahu i ďalšie používanie tohto termínu sú trochu odlišné. J.-R. Ladmiral s ním napríklad pracuje celkom prirodzene, no videli sme, že vo svojej koncepcii ho používa v podstate výlučne v súvislosti s úvahami o náboženských textoch a ich prekladoch v širokom rozpätí od prekladov v židovsko-kresťanskej tradícii až po Korán.

Jacques Derrida však koncipuje tento pojem a jeho sémantické pole oveľa širšie a najmä hlbkovejšie.

Jeho esej *Teológia prekladu* sa v pravom zmysle slova nezaobera problematikou prekladu v žiadnej z Jakobsonom vymedzených podôb, teda ani ako interlingválny, intralingválny ani intersemiotický preklad.

Jeho pozadie tvorí analýza polemickej debaty dvoch filozofov vzájomne vzdialených v čase – Friedricha Schellinga a Immuela Kanta o význame (hierarchii) akademických disciplín univerzitného štúdia. Konkrétne je Derridova štúdia analýzou Schellingovho diela *Prednášky o metóde akademického štúdia* (1859),²⁰ v ktorej Schelling pri obhajovaní filozofie, vedy o umení a filológie ako legitímnych súčastí akademického štúdia polemizuje s hierarchiou akademických disciplín ako ju chápal Kant (v spise *Spor fakúlt* z roku 1798), ktorý delil univerzitné štúdium na vyššie a nižšie, pričom vyššie kládol teológiu, právo a medicínu, ako disciplíny reprezentujúce štátnu moc, a nižšie iné disciplíny, napríklad filozofiu, na ktorú štátna moc nemá právo cenzúry a „jej úlohou je zaoberať sa *pravdivosťou vo vnútri univerzity*“.²¹ Schelling vyčíta Kantovi jednostrannosť topologickej perspektívy, ktorá podľa Derridu svedčí o „jednostrannosti kantovskej ‚kritiky‘ ako takej“.²² Schelling tvrdí, že všetky tieto obmedzenia, ktorými Kant inštitúciu univerzity rozdeľuje, „nie sú ničím iným len transpozíciou opozície senzibility a porozumenia, porozumenia a rozumu, zmyslovej a intelektuálnej intuície, *intuitus derivatus* a *intuitus originatus*“.²³

Čítaním textov akoby cez kopírovací papier, ustavičným konfrontovaním Schellingovho textu analyzujúceho Kantove formulácie s vlastnými úvahami, dospieva Derrida k interpretácii sporu oboch filozofov i hierarchie akademických disciplín ako vzájomných transpozícií, „prekladu jedného do druhého“. Vo *Štvrtej prednáške* Schelling v polemike s Kantom nadraduje filozofiu matematike a Derrida podrobnou analýzou jeho formulácií zisťuje, že obidve disciplíny sú v konečnom dôsledku rovnocenné, nachádzajú sa „vo vzťahu neustáleho vzájomného prekladania“, v procese, kde sa to, čo je vnímateľné zmyslami (filozofická intuícia) a to, čo je vnímateľné rozumom (abstraktná racionalita matematiky), vzájomne jedno do druhého prenáša. Na základe toho formuluje svoje chápanie pojmu teológia prekladu:

Filozofická intuícia môže byť teda iba daná (rozumej daná ako dar), a to znamená, že nemôže byť daná (rozumej tentoraz preložená či sprostredkovaná vzdelaním). Táto nekonečná filozofická intuícia má však jedno negatívne obmedzenie: je to vedomie márnosti každého konečného poznania. Toto vedomie, či toto negatívne obmedzenie sa môže prehlbovať, vyjasňovať, kultivovať, formovať v *Bildung*. U filozofa, ktorý ho vie formovať, kultivovať v sebe (*in sich bilden*) (...) sa musí transformovať na charakter, či dokonca na akýsi nemeniteľný nástroj, netransformovateľný stav: schopnosť vidieť každú vec tak, ako sa prejavuje (*dargestellt*) v ideí. A práve toto prejavovanie sa môže byť prekladom alebo novým prekladom reálneho do ideálneho. Môžeme dosiahnuť úroveň prekladateľa, filozofa formovaného na tomto preklade, na tejto podobe prejavovania sa (*Darstellung*). Pôvodné poznanie, ktoré je poslednou inštanciou tohto diskurzu, je však božské *Urwissen*, „absolútne poznanie“, a výraz som tentoraz prevzal od Schellinga. Môžeme teda hovoriť o akejsi teológii prekladu.²⁴

V závere štúdie Derrida spolu so Schellingom ukazuje, že človek nie je schopný tohto „absolútneho poznania“, a preto si ho prekladá do vlastných foriem, do vlastných diferencií. Ak však musí prekladať, znamená to, že niečo chýba a to, čo chýba, je absolútne, Boh, metafyzika. Poslaním vedca, filozofa, človeka je presne táto činnosť, preklad, ktorá nám teologickú dimenziu sprostredkuje. Parafrázujúc Schellingove idey Derrida štúdiu uzatvára:

Človek dopĺňa fenomenalizáciu všetkého. Je tu, aby sa svet javil ako taký, a aby mu pomáhal javiť sa takým v poznaní. Ak je však potrebné dopĺňať, nahrádzať, znamená to, že niečo chýba. Bez doplnenia by ani božie zjavenie nebolo úplné. Človek musí svojou činnosťou rozvíjať to, čo chýba v totálnom zjavení Boha. To nazývame prekladom a to nazývame aj účelom Univerzity.²⁵

Táto filigránska interpretácia veľmi dobre ukazuje, akým spôsobom Derrida pracuje s pojmom preklad a s procesom prekladania, ako ho používa pri usúvzťažňovaní posvätného (absolútne poznanie) a profánneho (ľudské poznanie), ako pojem prekladu používa metaforickým spôsobom (preklad posväteho do ľudského), aby mohol prostredníctvom neho širšie premýšľať o svete ľudí, ale tiež, aby zdanlivo prostej činnosti prekladania prisúdil závažné morálne dôsledky a vznešenú či božskú dimenziu.

Iným príkladom práce s touto dimenziou procesu prekladania je Derridov experimentálny paralelný text *Survivre!/Journal du bord* (Prežiť!/ Palubný denník), ktorý sa pohráva s hraničnými možnosťami bežného chápania pojmu preklad. Text pozostáva z dvoch paralelných výpovedí, z nich jedna (*Palubný denník*) je napísaná striedavo tesnopisom a telegraficky ako správa a tvorí poznámky pod čiarou druhého, „hlavného“ textu, nazvaného *Prežiť!*, ktorý je zase napísaný nesúvisle, nezrozumiteľne a enigmatickým rukopisom. Oba texty, jeden „totálne preložiteľný“ (stenografické poznámky) a druhý „totálne nepreložiteľný“ slúžia ako extrémne príklady toho, ako „jeden text číta druhý text“²⁶ a zároveň sa nimi Derrida usiluje vymedziť hranice preložiteľnosti :

Nikdy nepíšeme ani vo svojom, ani v cudzom jazyku. (...) *Übersetzung, translation, traduction* len nejednoznačne prekonávajú stratu objektu. Text žije iba vtedy, keď prežíva a pre-žíva (*sur-vit*) iba vtedy, ak je zároveň preložiteľný aj nepreložiteľný (vždy zároveň,

à la fois). Ak je totálne preložiteľný, stráca sa ako text, ako písanie, ako telo jazyka. Ak je totálne nepreložiteľný v rámci toho, čo považujeme za jazyk, okamžite hynie. Úspešný preklad teda nie je ani život ani smrť textu, ale len alebo už len jeho prežitie (*survie*). To isté môžeme povedať aj o tom, čo nazývam písanie, odlačok, stopa a pod... Nič z toho nežije, neumiera, ale prežíva. Až prežitím sa všetko začína.²⁷

Pojem „prežitia“ – *survie* – či v rozdelenom tvare *sur-vie* (doslova „život nad“), teda miesta „nad“, život nad smrťou, prechod medzi ľudským a nad-ľudským, Derrida poníma ako transfer, transport, transcenciu, podobne ako pojem posvätného, ktoré je „zvyčajne vnímané ako miesto transcencie“, ako píše Alexis Nouss.²⁸ Prežitie, transcencia, posvätné, vznešené, sú teda etapy či podoby procesu, ktorý môžeme nazvať prekladom. Tento postoj k posvätnému ako neinštitucionalizovanému, neobsahujúcemu ideológiu prijal na začiatku deväťdesiatych rokov aj George Steiner vo svojej koncepcii „reálnej prítomnosti“, ako upozorňuje aj Alexis Nouss.²⁹

II. BABYLONSKÉ VEŽE A POJEM „PREŽITIA TEXTU“

Azda najzaujímavejšie vystupuje do popredia táto koncepcia posvätného a prežitia v preklade v Derridovej eseji *Des Tours de Babel* (Babylonské veže, 1985), ktorá je zároveň vzdaním holdu i polemikou so slávnou kritickou esejou Waltera Benjamina *Prekladateľova úloha*. Derrida v nej spolu s Benjaminom uvažuje o posvätnosti jazyka, ktorú je možné vyjaviť prekladom, a o otázkach preložiteľnosti.

Ťažko prístupná, hermetická esej Waltera Benjamina z roku 1923, ktorá sa začína provokatívnym tvrdením, že „nijaká báseň nie je určená čitateľovi, nijaký obraz divákovi, nijaká symfónia poslucháčom“ a pokračuje otázkou: „Je preklad určený čitateľom, ktorí nerozumejú originálu?“³⁰ sa zaoberá otázkami preložiteľnosti, vzťahu vernosti a slobody, hranicami originálu a prekladu na filozofickej úrovni, existenciou tzv. „božského jazyka (jazyka pred upadnutím do dedičného hriechu) a načrtáva aj určité teoretické premisy v nadväznosti na teoretické práce Goetheho, najmä na jeho poznámky k *West-östlicher Divan* (Západno-východný diván, 1819) a na Hölderlinove preklady antickej tragédie. V závere eseje sa však Benjamin prekvapivo obracia na posvätné texty ako jedinú zdrojku skutočne jasného zmyslu textu: „Od istého stupňa obsahujú všetky veľké písma, sväté však do najvyššieho, medzi riadkami svoj virtuálny preklad. Interlineárna verzia posvätného textu je pravzorom alebo ideálom každého prekladu.“³¹

V štúdiu *Babylonské veže* sa teda Derrida zaoberá otázkou prekladu explicitne a na viacerých úrovniach: na pozadí čítania Benjaminovej eseje a v úsilí overiť jeho tvrdenie, vracia sa aj k pôvodnému biblickému textu a jeho viacerým prekladom. Konkrétne porovnáva viaceré verzie časti *Starého zákona* o páde Babylonskej veže a zmätení jazykov, čiže biblického výjavu, ktorý je jednou z azda najznámejších metafor aktivity prekladania.

Na pozadí myšlienok Waltera Benjamina premýšľa nad konkrétnymi príkladmi z Biblie v rôznych jazykoch a prenesene aj o literatúre vo všeobecnosti. Hľadanie zmyslu (posvätného) textu a jeho prekladu je podľa neho metaforickým vyjadrením prekladateľskej aktivity, stavania stále nových a nových Babylonských veží v úsilí o presné vyjadrenie:

To, čo sa odohráva v posvätnom texte, je udalosťou „chýbajúceho zmyslu“. Je to tá istá udalosť, ktorá nám umožňuje premýšľať o básnickom, širšie o literárnom texte ako o texte, ktorý sa usiluje znovu získať stratenú posvätnosť a prekladá sa v nej ako vo svojom vzore. Chýbanie zmyslu neznamená ochudobnenie, je to chýbanie, ktoré je samo osebe zmyslom, ale mimo „literárnosti“. V tom vlastne spočíva ono posvätné. Zmysel sa vydáva napospas prekladu, a ten sa zasa vydáva napospas zmyslu. Bez prekladu by zmysel nebol ničím. Bez zmyslu by nevznikol preklad, jeden od druhého sú neoddeliteľné... A keďže nijaký zmysel nie je možné vydeliť, preniesť, transportovať, preložiť do iného jazyka sám osebe (ako zmysel), okamžite vyžaduje preklad, ktorý zdanlivo odmieta. Je preložiteľný a zároveň nepreložiteľný.³²

Posvätné je teda zároveň preložiteľné i nepreložiteľné a treba ho hľadať v každom texte, v každom pokuse o preklad, pretože bez neho niet skutočnej literatúry, poézie, písania, je výrazom nekonečna. Aj v tomto svojom texte Derrida usúvzťažňuje pojem prežitia (*survie*) s pojmom posvätného pomocou pojmov prekladu a textu.

Nadväzujúc v závere štúdie na posledné vety Waltera Benjamina z jeho *Prekladateľovej úlohy*, kde hovorí o interlineárnej verzii posvätného textu ako o pravzore či ideále každého prekladu³³ tak vlastne Derrida svojou metódou nového, „interlineárneho“ čítania iného autora, či ak chceme dekonštrukciou jeho textu vzdáva hold Benjaminovi a zároveň „prežitiu“ textu a už samotným týmto prístupom vyjadruje, čo v texte a jeho preklade považuje za posvätné, teologické či božské.

Ako to výstižne formuluje Alexis Nouss: „Samotný fakt, že Derrida v tomto texte, podobne ako v iných rozvíja svoje úvahy pri čítaní iného autora, je ukážkou heuristickú hodnoty prekladu. Derrida prekladá Benjamina, ale jeho úvahy sú svojbytné, nepredstavujú komentár, druhotnú textuálnosť.“³⁴

III. ČO JE TO RELEVANTNÝ PREKLAD?

Na doplnenie rozhodne nie vyčerpávajúceho priblíženia Derridovho prístupu ku kategórii posvätného v preklade sa pozrime ešte na jeho štúdiu *Čo je to „relevantný“ preklad?*,³⁵ ktorú pôvodne predniesol ako inauguračnú prednášku na medzinárodnom stretnutí prekladateľov umeleckej literatúry v Arles, ktorá bola neskôr publikovaná v zborníku z tejto konferencie a roku 1999 vyšla aj knižne ako samostatná publikácia *Qu'est-ce qu'une traduction „relevante“?*.³⁶ Je to jeden z neskorších Derridových textov, zo všetkých jeho prác o problematike prekladu azda koncepcne najucelenejší a možno aj čitateľsky najprístupnejší.

Popri chápaní textu a prekladu ako *sacrum* – intelektuálneho poznania, ktoré sa opäť v nadväznosti na esej Waltera Benjamina otvára smerom k božskému – sa táto štúdia zároveň dotýka konkrétnych prekladateľských otázok, najmä preložiteľnosti resp. nepreložiteľnosti a problému „relevancie“ v preklade. Derrida si tieto otázky kladie opäť na pozadí textu iného autora, tentokrát Williama Shakespeara a jeho hry *Kupec benátsky*.

Uvažuje v ňom o význame jediného slova, adjektíva *relevant*, relevantný, ktoré má vo francúzštine zaužívanejší ekvivalent *pertinent*, pričom jedným z významov je aj výraz *povznášajúci*. Premýšľaním o tomto slove, odvodenom od slovesa *relever*, ako o ekvivalente prekladu viacerých pasáží hry, uvažuje Derrida o Shakespeareovej dráme a jej zmysle zároveň v hĺbkových historicko-teologických súvislostiach ako

o neprestajnom „preklade“ jedného sveta do druhého, tu konkrétne židovského sveta do kresťanského a spätne, vyjadreného v postavách kresťana Antonia, kresťanky Portie a žida Shylocka, a symbolicky v Antoniovom „nesplateľnom dlhu“ úžerníkovi Shylockovi v podobe „libry mäsa“ z jeho tela.

Tieto súvislosti ukazujú na interpretácii niekoľkých pasáží hry, najmä kľúčovej formulácie „Mercy seasons justice“, v slovenskom preklade „keď milosť mierni právo“,³⁷ v replike Portie v jej obhajobnej reči obvineného Antonia, ktorú Derrida navrhuje prekladať pomocou slovesa *relever* ako „la grâce relève la justice“ (doslova „milosť pozdvihuje právo“), a v ktorej Portia preoblečená za advokáta nabáda Shylocka, aby bol „milosrdný“ (merciful) a nepožadoval splatenie svojho dlhu. Analýzou prekladu tejto pasáže pomocou navrhovaného slovesa Derrida v niekoľkých vrstvách textu hry poukazuje na oveľa širšie možnosti interpretácie pasáže i celej hry ako veľmi premysleného pohrávania sa s neustálym vzájomným napätím medzi kresťanským a židovským svetom.

A tak, uvažujúc o rôznych významoch adjektíva *relevant* a slovesa *relever*, no predovšetkým vo význame „pozdvihnúť“, „sakralizovať“, „sublimovať“, nám Derrida na jednej strane poskytuje konkrétne prekladateľské riešenia kľúčových pasáží Shakespeareovej hry, na druhej strane bravúrnou analýzou pomocou svojej induktívnej metódy metaforicky odhaľuje zmysel hry ako prekladu (či vzájomného zrkadlenia sa) jedného sveta v druhom, a naopak (na príklade onoho nesplateľného dlhu kresťana Antonia židovi Shylockovi).

Paralela námetu hry (stret kresťanského a židovského sveta) a činnosti prekladania mu opäť poskytuje priestor na kritiku západného logocentizmu a jeho úskokov. Ako znalec slova a textu dekonštruuje sekvencie Shakespeareovej hry, vrátane sémantiky slova preklad a činnosti prekladania ako transakcie či transformácie, vďaka čomu sa dozvedáme mnoho nových súvislostí týkajúcich sa údelu prekladateľa i každého ľudského snaženia smerujúceho k porozumeniu či neporozumeniu iného, neznámeho, toho, čo nás prevyšuje.

Presvedča nás tým, že „posvätné“, božské, transcendentálne sa nielenže nachádzajú za slovami, interlineárne či naprieč textom, ale že sú prítomné aj pri čítaní jedného sveta druhým: v našej západnej civilizácii s jej spoločnou židovsko-kresťanskou históriou, ktorú okrem iného reprezentujú posvätné texty.

A dokonca, že ono „božské“ je prítomné aj v kategóriách Poznania, Moci, Štátu, medzi ktorými prebieha ustavičný vzájomný preklad, transformácia, transfer, a tak tvoria veľké metamorfózy či metafory nášho Sveta. A našou potrebou je hľadať ono posvätné aspoň v ich rozdielnych a čiastkových prejavoch.

Výraz *relevant* a jeho konkrétna analýza je tak v Derridovom chápaní ďalším synonymom „prežitia“ prekladu a textu:

Ponúkol som tri zdôvodnenia svojho kvázi-prekladu slovesa *to season* i (Hegelovho, J. T.) pojmu *Aufhebung* (prekonanie) pomocou slova „relever“ (ako podstatného mena aj slovesa), zhromaždil som množstvo dôvodov, ktoré možno zakryli to podstatné, a to, že môj výber sa snažil o najlepšiu možnú transakciu, že dbal o čo najväčšiu ekonómiu, ktorá by umožnila preložiť množstvo slov, dokonca z viacerých jazykov, množstvo denotácií aj konotácií pomocou jediného slova. Nie som si istý, či táto transakcia, aj keď bola najeko-

nomickejšia, ako sa dalo, je hodna mena preklad v striktnom a čistom zmysle slova, ak taký vôbec jestvuje. Skôr to bola jedna z tých operácií, čo sa začínajú na tr-: transakcia, transformácia, travail (práca), travel (cesta) a aj trouvaille (dobrý nápad), pretože moja invencia nespočívala v ničom inom, iba v objavení toho, čo len čakalo na objavenie alebo v prebudení toho, čo v jazyku spalo.

Ale hlavným ziskom, ak nejaký je a ak môžem použiť termíny úžery a trhu, by malo byť povedať niečo o ekonómii každého interlingválneho prekladu, tentoraz v striktnom a čistom význame slova. Nepochybnou výzvou navyše by bolo úsilie o preklad, ktorý by chcel v inom jazyku dosiahnuť všetky konotácie, ktoré sa akumulujú v jednom slove, napríklad v slove „relever“. No tie zostávajú nespočítateľné: viac ako jedno slovo v jednom, viac ako jeden jazyk v jednom jazyku, mimo akéhokoľvek možného výpočtu homoným. Preklad pomocou slova „relevante“ by však mohol byť aj exemplárnym príkladom faktu, že každý preklad by mal byť svojím poslaním relevantný. Tým by zabezpečil prežitie tela originálu. Chápem tu prežitie v dvojitej význame, aký mu dáva Walter Benjamin v *Prekladateľovej úlohe: fortleben a überleben*: predĺženie života, pokračovanie života, prežitie, living on, ale aj život po smrti.

NeSpráva sa tak každý preklad? Nezabezpečuje tieto dve prežitia tým, že počas operácie zmeny stráca svoje telo? Tým, že pozdvihne označované k svojmu zmyslu alebo k hodnote, no zachová spomienku – zahalenú do smútku a zadĺženú – na pôvodné, jedinečné telo, ktoré takto pozdvihne a zachráni. (...) Miera pozdvihnutia alebo relevancie, cena prekladu, je vždy to, čo nazývame zmysel či hodnota, zachovanie, zachovanie pravdy (*Wahrheit, bewahren*), hodnota zmyslu, čiže to, čo sa pozdvihne nad telo, keď sa od neho oddelí, interiorizuje sa, spiritualizuje, zachová v pamäti.³⁸

Posvätnosť, „prežitie“ textu je tak viazané na zmysel a jeho ustavičné hľadanie: „Ani nemusíme zdôrazňovať, že preklad zachováva hodnotu zmyslu, alebo má k nemu pozdvihnúť telo“.³⁹

V tejto štúdií zároveň jasne vidíme ako sa pojem prekladu rozširuje na metaforické vnímanie sveta, v ktorom sa uvažovanie o základnej translatologickej opozícii originál a preklad značne problematizuje a objavuje v celkom iných súvislostiach. Porovnajme záver štúdie: „Shylock sa postavil presne proti tejto transkripcii, transakcii, ktorá je prekladom, a tým sa vydal úplne napospas kresťanskej stratégii (To je cena stávky medzi judaizmom a kresťanstvom, jedno proti druhému: vzájomne sa vysvetľujú bez toho, aby sa jedno do druhého preložili)“.⁴⁰

ZÁVER

Filozof Jacques Derrida nepremýšľa vo svojich textoch o otázkach prekladu teoreticky ani prakticky, hoci mal aj niekoľko vlastných skúseností s prekladaním, ako skromne priznáva vo svojich esejach, najmä v počiatkoch svojej aktivity, keď prekladal nemeckú klasickú filozofiu a okrem iného navrhol roku 1967 preklad Hegelovho základného termínu *Aufhebung* a slovesa *aufheben* (po slovensky prekonanie, prekonať) opäť pomocou slova *la relève, relever*, ktorý sa vo frankofónnej i anglofónnej oblasti pri interpretácii Hegelovej filozofie ujal.

Spôsob, akým Derrida premýšľa o preklade, totiž odkazuje na oveľa širšie a zároveň elementárnejšie súvislosti – tie, ktoré sa dotýkajú najhlbších otázok jazyka, reči, prehovoru, na *logos* v tom, čo vyjadrujú zásadne ľudské, a ešte viac v tom, čo na-

značujú, čo zostáva skryté za jazykom, za textom, a tým je ono božské, posvätné ako základná potreba človeka pre jeho *survie*, prežitie.

A tento pojem, ako sme sa pokúsili ukázať, sa v jeho textoch vyskytuje na viacerých úrovniach: ako zrkadlenie ľudského v božskom (*Teológia prekladu*), ako „prežitie“ textu (*Babylonské veže*), či ako transfer jedného sveta do druhého (*Čo je to „relevantný preklad?“*).

Kým v *Teológii prekladu* sa Derrida zaoberá skôr filozofickým problémom dosiahnutia ideálneho poznania, ktoré sa má približovať k božskému, a slovo preklad i spojenie „teológia prekladu“ mu slúžia skôr za východisko úvah o vzájomnej transpozícii jedného druhu poznania do druhého, pričom oba smerujú k teológii (poznania či prekladu), v eseji *Babylonské veže* sa už dotýka prekladateľských otázok explicitnejšie a prostredníctvom koncepcie Waltera Benjamina, ktorý uvažoval ako jeden z prvých o teológii prekladu (a Derrida to vo svojej štúdii odhaľuje), premýšľa spolu s ním o prenose z jedného jazyka do druhého ako o intelektuálnom poznaní, ktoré obsahuje božskú dimenziu a pojem posvätného sa objasňuje v rôznych prekladových verziách. Až napokon vo svojej poslednej štúdii *Čo je to „relevantný“ preklad?* pozdvihuje chápanie prekladu i prežitia na najvyššiu úroveň transferu, dospieva tak ku konkrétnym prekladateľským riešeniam, vyjadrujúcim však zároveň metaforicky vzájomný vzťah, zrkadlenie, ustavičné hľadanie unikajúceho zmyslu medzi dvoma svetmi a ich kultúrami.

Jeho koncepcia dáva fenoménu prekladu a procesu prekladania celkom novú dimenziu. Preklad sa stáva základnou formou spojenia so všetkými ďalšími podobami poznania a interpretácie sveta, s čítaním, s vyučovaním, s každou zmyslovou či rozumovou skúsenosťou s viditeľným i neviditeľným svetom, ktorý nás obklopuje a sme jeho súčasťou.

Tým derridovské postmoderné myslenie vzdáva veľkú poctu prastarej ľudskej aktivity, akou je preklad.

POZNÁMKY

¹ Porovnaj Jakobson, Roman: *Lingvistická poetika*. Bratislava: Tatran, 1991.

² Porov. napr. Kadhin, Jihad: *Derrida, philosophe de la traduction*. In: Europe. Paris, France. INIST-CNRS, 2004, vol. 82, n° 901, s. 191–201.

³ Súčasné francúzske pojmoslovie myslenia o preklade (H. Meschonnic, A. Berman a i.) rozlišuje dva pojmy: „translatologie“, vzťahujúcu sa skôr na angloamerickú a ruskú teoretickú tradíciu a „traductologie“. Samo seba označuje za „traduktológiu“, preto tento termín používame aj v štúdii. Pozri v tejto súvislosti portrét H. Meschonnicca a preklad časti jeho knihy *Poetika prekladania*: In: *Translatologické štúdie*. Bratislava: Anapress, 2011, s. 70–96, napísala a preložila Katarína Bednárová.

⁴ Henri Meschonnic preložil *Starý Zákon* a iné biblické texty, z nich vyniká najmä *Pieseň piesní*. Porov. jeho knihu *Poétique de traduire*. Lagrasse: Verdier, 1999, kde sa okrem iného podrobne venuje rytmu hebrejských textov.

⁵ Porovnaj z angličtiny: „to be in a double bind“, ocitnúť sa v bezvýchodiskovej situácii, v dileme.

⁶ J-R. Ladmiral je autorom zásadnej teoretickej traduktologickej práce vychádzajúcej z praxe prekladania: *Traduire: théoremes pour la traduction* (Paris: Payot, 1979), kde si kladie základnú otázku o nepreložiteľnosti.

⁷ Nouss, Alexis: „Texte et traduction. Du sacré chez Jacques Derrida“. In: www.infoamerica.org/documentos/pdf/derrida03.pdf, s. 9: „La poursuite inachevable d’un sens toujours en fuite dans toutes les manifestations de l’esprit, démarche même de Derrida, peut se traduire en termes de traduction. Le

fameux «double bind» qui pose la vérité d'un énoncé dans l'indécidabilité de son interprétation, règle générale de lecture chez Derrida, rejoint facilement la non moins fameuse ‚objection préjudicielle‘ chère à la traductologie (voir J.-R. Ladmiral „La problématique de l'objection préjudicielle“ dans *Traduire: théorèmes pour la traduction*, Paris, Payot): le sentiment qu'un message ne peut être véritablement rendu en une autre langue sans perte, alors que, pourtant, depuis que le monde est monde de langues diverses, on traduit.“

- ⁸ „l'inconscient religieux“. Tento termín od začiatku 90. rokov používa J.-R. Ladmiral. Pozri J. R. Ladmiral: *Pour une théologie de la traduction*. In: revue TTR: Traduction, Terminologie, Rédaction, vol. 3, n° 2, s. 121.
- ⁹ Nous, A.: Cit. d., s. 8: „Le privilège accordé à tout élément dit secondaire: le signe par rapport au référent, le signifiant par rapport au signifié, l'écriture par rapport à la parole.“
- ¹⁰ „L'originarité du secondaire.“ In: Bennington, Geoffrey: *Jacques Derrida*. Paris, Seuil, collection „les contemporains“, 1991, s. 42.
- ¹¹ Nous, A.: Cit. d., s. 9: „Ce glissement continu transformant le dérivé en original et l'original en dérivé.“
- ¹² Nous, A.: Cit. d., s. 8: „cette insistance sur le texte et la non-évidence de son interprétation propre à l'herméneutique religieuse traditionnelle explique son actualisation depuis une trentaine d'années, notamment dans la ligne des travaux de Gadamer.“
- ¹³ Nous, A.: Cit. d., s. 9: „La traductibilité – possible et impossible – s'avérerait être le principe majeur de la lecture derridienne: montrer que tout peut se traduire ou plutôt être tenté d'être traduit...“
- ¹⁴ A. Berman: *Pour une critique des traductions, John Donne*. Paris: Gallimard. NRF, 1985; H. Meschonnic: *Poétique de traduire*, cit. d., 1999; J.-R. Ladmiral: *Traduire: théorèmes pour la traduction*. Paris: 1979.
- ¹⁵ Porov. Lévesque, C. – Mc. Donald, C. (éd.): *L'Oreille de l'autre. Table ronde sur la traduction*. Montréal, VL éditeur, 1982.
- ¹⁶ Roku 1998, na Pät'nástom zasadnutí medzinárodnej asociácie prekladateľov umeleckej literatúry (Asises de la Trauduction littéraire) v Arles.
- ¹⁷ Ladmiral, Jean-René: „Pour une théologie de la traduction“. In: revue TTR: Traduction, Terminologie, Rédaction“, vol. 3, n° 2, 1990, s. 121: „... si nous sommes fondés à nous interroger sur la traduction de la religion (...), il est vrai aussi, qu'il y aurait comme une religion de la traduction – plus exactement une théologie de la traduction. Ma thèse est qu'il y a un «inconscient religieux», un impensé théologique de traduire. Au reste, cette idée que je défends depuis plusieurs années, n'est plus maintenant vraiment très audacieuse: elle trouve un écho dans les analyses que proposent Alexis Nous et Sherry Simon, par exemple, et «Théologie de la traduction» c'était un titre déjà «pris» par Jacques Derrida. En fait, j'irai jusqu'à dire, que la traduction biblique fonctionne comme un paradigme de la traduction en général.“
- ¹⁸ Tamže, s. 122: „Au-vrai, quand je parle de théologie de la traduction, je pourrai bien la mettre au pluriel: Voire au „duel“ ... une théologie de la Lettre et une théologie de l'Esprit. La question posée est celle du littéralisme en traduction. „
- ¹⁹ Tamže, s. 121: „(La théologie de la traduction, J. T.) naguère encore «spécialité», excentrique et ésotérique, fait objet d'un intérêt croissant et de plus en plus répandu. En ce sens, la référence que je fais à la théologie semblerait presque naturelle, alors qu'il y a une quinzaine d'années, on y aurait vu une sorte d'archaïsme intellectuel ou alors une provocation rhétorique.“
- ²⁰ F. W. J. Schelling: *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums* (Stuttgart und Augsburg, 1859). Pozri aj F. W. J. Schelling: *Filozofia umenia*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 629–642, preložil Oliver Bakoš.
- ²¹ Jacques Derrida: „Théologie de la traduction“. In: *Du Droit à la philosophie*. Paris, Gallilée, 1990, s. 375: „... tant qu'elle teint un discours sur le vrai à l'intérieur de l'université.“
- ²² Tamže, s. 375: „l'unilatéralité de la «critique» kantienne dans son principe même.“
- ²³ Tamže, s. 375: „... ne font finalement que transposer l'opposition de la sensibilité et de l'entendement, de l'entendement et de la raison, de l'intuition sensible et de l'intuition intellectuelle, de l'intuitus derivatus et de l'intuitus originarius.“
- ²⁴ Tamže, s. 381–382: L'intuition philosophique ne peut donc être que donnée... Mais il y a une condi-

tion négative de cette intuition philosophique infinie: la conscience de l'inanité de toute connaissance finie. Cette conscience ou cette condition négative peut, elle, se laisser approfondir, clarifier, cultiver, former, élaborer dans une *Bildung*. Chez le philosophe qui sait la former, la cultiver en soi (*in sich bilden*), se former à elle, elle doit se transformer en caractère, et en un organe inaltérable, en habitus intransmissible: l'aptitude à voir chaque chose en tant qu'elle se présente (*dargestellt*) dans l'idée. Cette présentation peut être justement la traduction ou la re-traduction du réel dans l'idéal. On peut acquérir le caractère ou le type du traducteur, du philosophe formé à cette traduction, à ce mode, ou à cette forme de présentation (*Darstellung*) Le savoir originaire qui constitue la dernière instance de ce discours, c'est l'*Urwissen* de Dieu, c'est le «savoir absolu» et l'expression est ici de Schelling. On peut donc parler d'une théologie de la traduction.

²⁵ Tamže, s. 394: „L'Homme... complète la phénoménalisation du tout. Il est là pour que le monde apparaisse comme tel et pour l'aider à apparaître comme tel dans le savoir. Mais s'il est nécessaire de compléter, de suppléer, c'est qu'il y a un manque. Sans lui la manifestation de Dieu ne serait pas achevée. L'homme doit par son activité développer ce qui fait défaut dans la manifestation totale de Dieu. C'est ce qu'on appelle la traduction, c'est aussi ce qu'on appelle la destination de l'Université.

²⁶ *L'Oreille de l'autre – Table ronde sur la traduction*. Cit. d., s. 156.

²⁷ Derrida, Jacques: „Survivre/Journal du bord“. In: *Parages*, Paris, Gallilée, 1986, s. 122.: „On nécrit jamais ni dans sa langue ni dans une langue étrangère... *Übersetzung et translation* surmontent de façon équivoque la perte d'un objet. Un texte ne vit que s'il survit, et il ne sur-vit que s'il est à la fois traductible et intraduisible (toujours à la fois, et ama, en temps). Totalement traductible, il disparaît comme texte, comme écriture, comme corps de langue. Totalement intraduisible, à l'intérieur de ce qu'on croit être une langue, il meurt aussitôt. La traduction triomphante n'est donc ni la vie, ni la mort du texte, seulement, ou déjà, sa survie. On en dira de ce que j'appelle écriture, marque, trace, etc... Ça ne vit, ni ne meurt, ça survit. Et ça ne „commence“ que par la survie.“

²⁸ Nouss, A.: Cit. d., s. 20.: „Le sacré est habituellement perçu comme lieu du transcendant.“

²⁹ Nouss, A.: Cit. d., s. 2.

³⁰ Benjamin, Walter: Prekladateľova úloha. In: Benjamin, Walter: *Illuminácie*. Bratislava: Kalligram, 1999, s. 73. Prel. Adam Bžoch.

³¹ Tamže, s. 83.

³² Derrida, Jacques: Des Tours de Babel. In: *Psyché. Invention de l'autre*. Paris: Gallilée, 1987, s. 235: „Ce qui se passe dans un texte sacré, c'est l'événement d'un *pas de sens*. Cet événement est aussi celui à partir duquel on peut penser le texte poétique ou littéraire qui tend à racheter le sacré perdu et s'y traduit comme dans un modèle. Pas de sens, cela ne signifie pas la pauvreté, mais pas de sens qui soit lui-même sens, hors d'une "littérarité". Et c'est là, le sacré. Il se livre à la traduction qui s'adonne à lui. Il ne serait rien sans elle. Elle n'aurait pas lieu sans lui, l'un et l'autre sont inséparables (...) Et comme aucun sens ne s'en laisse détacher, transférer, transporter, traduire dans une autre langue comme tel (comme sens), il commande aussitôt la traduction qu'il semble refuser. Il est traductible et intraduisible.“

³³ Benjamin, Walter: Prekladateľova úloha. Cit. d., s. 83.

³⁴ Nouss, Alexis: Cit. d., s. 21: „Le fait que Derrida ici, comme ailleurs, développe sa pensée en lisant un autre auteur est déjà une démonstration de la valeur heuristique de la traduction. Derrida traduit Benjamin, mais son développement n'est pas un commentaire, une textualité seconde.“

³⁵ Derrida, Jacques: *Qu'est-ce qu'une traduction «relevante»?* Paris, L'Herne, 1999. Preklad tejto štúdie pod názvom Čo je to „relevantný“ preklad? In: P. Šišmišová (ed): *Translatologické štúdie. Teória, história a prax prekladu v románskych krajinách*. Bratislava: Anapress, 2010, s. 21–47. Preložila autorka štúdie.

³⁶ *Qu'est-ce qu'une traduction «relevante»?* Paris: L'Herne, 1999.

³⁷ Shakespeare, William: *Kupec benátsky*. In: William Shakespeare: *Hry*. Bratislava: SVKL, 1964, s. 67, preložil Stanislav Blaho.

³⁸ Derrida, Jacques: *Čo je to „relevantný“ preklad?* Cit. d., s. 46.

³⁹ Tamže, s. 46.

⁴⁰ Tamže, s. 47.

PRAMENE

- DERRIDA, Jacques: Journal du bord/Survivre. In: *Parages*, Paris: Gallilée, 1986.
- DERRIDA, Jacques: *Ulysse gramophone. Deux mots pour Joyce*. Paris: Gallilée, 1986.
- DERRIDA, Jacques: Des tours de Babel. In: *Psyché. Invention de l'autre*. Paris: Gallilée, 1987. s. 203–235.
- DERRIDA, Jacques: Théologie de la traduction. In: *Du Droit à la philosophie*. Paris: Gallilée, 1990, s. 371–394.
- DERRIDA, Jacques: *Qu'est-ce qu'une traduction „relevante“?* Paris: L'Herne, 1999.
- DERIDA, Jacques: Dossier. In: *Magazine littéraire*, 2010, juin.

LITERATÚRA

- BENJAMIN, Walter: *Iluminácie*. Bratislava: Kalligram, 1999. Prel. Adam Bžoch.
- JAKOBSON, Roman: *Essais de linguistique générale*, Paris: Éd. de Minuit, 1963.
- JAKOBSON, Roman: *Lingvistická poetika*. Bratislava: Tatran, 1991. Prel. Mikuláš Bakoš, Blahoslav Hečko, Ján Horecký, Viktor Krupa, Dušan Slobodník.
- LADMIRAL, Jean-René: Pour une théologie de la traduction. In: ttr: Traduction, Terminologie, Rédaction, vol. 3, n° 2, 1990. pp. 121–138.
- LADMIRAL, Jean-René: *Traduire: théorèmes pour la traduction*. Paris, Gallimard, 2000.
- LÉVESQUE, C., McDONALD, C. (éd.): *L'Oreille de l'autre. Table ronde sur la traduction*. Montréal: VLb éditeur, 1982.
- NOUSS, Alexis: Texte et traduction. Du sacré chez Jacques Derrida. [www: infoamerica.org/documentos_pdf/derrida03.pdf](http://www.infoamerica.org/documentos_pdf/derrida03.pdf), 22. 11. 2010.
- PÁLENÍKOVÁ, Jana – ŠIŠMIŠOVÁ, Paulína (ed.): *Translatologické reflexie*. Umelecký preklad z/do románskych jazykov. Bratislava: Anapress 2010.
- PEETERS, Benoît: *Derrida*. Grandes bibliographies. Paris: Flammarion, 2010.
- SCHELLING, Friedrich Wilhelm Joseph: *Filozofia umenia*. Bratislava: Kalligram, 2007. Prel. Oliver Bakoš.
- ŠIŠMIŠOVÁ, Paulína (ed.): *Translatologické štúdie. Teória, história a prax umeleckého prekladu v románskych krajinách*. Bratislava: Anapress, 2010.

JACQUES DERRIDA AND „THE SACRED“ IN TRANSLATION

Sacred in translation. Limits of traductibility. Relevance. Survive of the text.

Translation as a tranfer and transaction.

Only a part of Derrida's philosophical articles deals with the topic of translation. However, his contribution to French thinking on translation is undeniable. Mainly he focuses on translation as a process and within this area he ponders limit possibilities and boundary translation situations: above the „relevance“ of translation, limits of traductibility and also the phenomena that can be denominated as „sacred“ in translation.

Reading Derrida's key essays on translation, such as *Des Tours de Babel* (Towers of Babel, 1984), *Théologie de la traduction* (Theology of Translation, 1985) and *Qu'est-ce qu'une traduction «relevante»?* (What is a „relevant“ translation?, 1998) as well as some experimental texts probing the limits of traductibility, like the parallel texts *Journal du bord/Survivre!* (Bord log/Survive!, 1986) we composed the paper in order to delineate certain traits of Derrida's „philosophy of translation“ and more importantly to show how he perceived „the sacred“ in the text and then in the original and translation, as he deems it in the scope of classic Ger-

man philosophy and thinking of the literary critic Walter Benjamin. The second question to answer, which is closely bound with the term, is to what extent we can attribute the dimension of sacredness to the very process of translation in direct and also indirect sense. Direct sense means that we, along with Derrida, understand translation in three forms, as they were set by Roman Jakobson (Interlinguistic, intralinguistic and intersemiotic). And maybe even more interesting is to note how is this phenomenon treated in figurative sense, that is to view translation as a transfer, a transaction, as any semantic operation that analyzes text and metaphorically interprets the world.

*Doc. PhDr. Jana Truhlářová, CSc.
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Gondova 2
816 01 Bratislava
Ústav svetovej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
jana.truhlarova@savba.sk*